

A magyar kötőipar története

I. rész

Bárány István

Kulcsszavak: Textilipar, Kötőipar, Textilipari rekonstrukció

Bárány István három évtizeden át volt a magyar kötőipar vezetőinek „doyen”-je, az akkor működött tíz nagy kötőipari vállalat igazgatóinak ki nem nevezett, de mindenki által elismert vezetője. Amikor már nem volt igazgató, „csak” az egyik nagyvállalat vezérigazgatója, akkor sem volt olyan igazgatói értekezlet, amelyen ne ő elnökölt volna.

1921-ben született. A kötő szakmával 1936-ban a Bruszt (a későbbi Zuglói) Kötőtárgyárban mint inas ismerkedett meg, ahol később segéd, majd művezető, végül üzemvezető lett. Kezdetől fogva részt vett az 1940-es évek végén megalakult új iparvezetés munkájában, mint a Kötszövőipari Központ, később Kötszövőipari Igazgatóság főmérnöke, utóbb igazgatója. Az iparigazgatóságok megszűntével, 1963-ban ő lett a Zuglói Kötőtárgyár, a Rákospalotai Kötőtárgyár és a Dvátökötőtárgyár özszevonásával létrehozott Budapesti Finomkötőtárgyár (BKF) vezérigazgatója és ezt a tisztséget töltötte be közel három évtizeden át, nyugalmába vonulásáig. Nyugalomba vonulása után egészségi állapota sajnos nem engedte meg, hogy aktív munkát végezzen, de mindvégig nagy érdeklődéssel figyelte az iparban zajló eseményeket. A Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület alapító tagja volt. 1979 és 1989 között ő volt a kötő szakosztály elnöke, majd ezután tiszteletbeli elnöke. 2004-ben hunyt el.

1987-ben nagy terjedelmű tanulmányban foglalta össze a magyar textil- és kötőipar addigi történetét, amely ugyan teljes terjedelmében kiadatlan maradt, de a TMTE kötő szakosztálya szerkesztésében megjelent Kötőipari Szemleiben több folytatásban, kivonatolva olvasható volt. Ezt a munkáját idézzük fel ismét, ugyancsak kivonatolva.

A munka az 1989–1990-ben lezajlott rendszerváltás előtt íródott, így csak az azt megelőző időszakot tárgyalja. Az olvasmányos szöveg sajnos nem elégíti ki a tudományos történelmi munkák alapvető követelményét, a hiteles forrásolást, nem történelmi munka, lényegében a szerző olvasmányain és személyes tapasztalatain, emlékein, munkájával összefüggő ismeretein alapul, de az a véleményünk, hogy a hazai textilipar iránt érdeklődő utókor számára nem lehet haszontalan ennek az ismeretanyagának a megőrzése.

Szerkesztő

***

A szerző előszava

„Szeresd a magad kis mesterségét, amibe beletanultál, és találd benne kedvedet. Ami még hátra van életedből, úgy éld le, hogy minden dolgodat teljes lelkedből az istenekre bízod, és az emberek közül egynek sem vagy sem zsarnoka, sem szolgálja.”

Marcus Aurelius római császár Elmékedéseiből idéztük ezt a részletet.¹ Talán az elsők között volt, aki a munka, a szakma szeretetét hirdette. Engem is, aki a magyar kötőipar történetének megírására vállalkoztam,

elsősorban ez vezetett, hogy a szakmánkat nagyon szeretem, hogy a mai és a jövő generációinak rövid áttekintést adjak a magyar kötőipar kialakulásáról, múltjáról, az eddig megjelent könyvek, tanulmányok, dokumentumok, üzemtörténetek alapján. Tájékoztatót, áttekintést kívánok adni arról a munkáról, amelynek hosszú ideig közvetlen részese, részben irányítója, részben végrehajtója voltam.

Amikor ezt a tanulmányt közzéteszem, a következőkre kívánom felhívni az Olvasók figyelmét: a történelmi eseményeket, különösen az ipar történetét, koronként különböző módon értékelik. Ezt az értékelést erősen befolyásolja az állandóan változó világszemlélet, a gazdaságpolitika, a társadalmi rendszer, az ugrásszerű, egyenetlen fejlődés. Az irodalom, a tanulmányok, a gyártörténetek, amikre támaszkodtam, biztosan nem hibátlanok, pontatlanságok is lehetnek bennük, és nem utolsósorban saját emlékezetem korlátai is pontatlanságok, tévedések forrásai lehetnek – kötőipari szakember és nem történész vagyok. Ötven éves szakmai múlttal a hátam mögött igyekszem nemcsak a szépre emlékezni, hanem tárgyilagosan értékelni is a fejlődést, a változást, de biztos, hogy saját emlékezetemre is rányomja a bélyegét személyes látásmódom. Ennek tudatában olvasók a következő fejezeteket.

A hazai textilipar kialakulása

Az 1867-es kiegyezéstől az első világháború végéig

Az 1848–49-es elbukott forradalom és szabadságharc után mély csend borult az országra. A meglévő ipar is elszorvadt. Az 1867-es kiegyezés után az osztrák fináncióke nagy fantáziát látott a Magyarország felé irányuló tőke kivitelben. Ekkor épült ki tulajdonképpen a magyar bank- és hitelrendszer. A867-ben alapították osztrák és magyar tőkével a Magyar Általános Hitelbankot. A gomba módra szaporodó pénzintézetek száma 1873-ra 657-re emelkedett, 1900-ra számuk elérte a 2000-et. A Magyar Általános Hitelbank, továbbá a szintén külföldi, döntően osztrák érdekltségbe tartozó Kereskedelmi Bank, Leszámitoló Bank, továbbá a részben belföldi tőkével dolgozó Pesti Hazai Első Takarékpénztár az összes tőkeerő közel 50%-át képviselte.

Nagyon lassan indult meg a gyáripar kialakulása. Az osztrák tőke először a mezőgazdaság nyersanyagainak feldolgozását, majd elszállítását szervezte meg. Így a gyárak alapítása a cukorgyárak, malmok létesítésével kezdődött. A vasúthálózat és a dunai hajózás kiépítése az ahhoz szükségszerűen kapcsolódó bányák megnyitásához vezetett, mert a magyar szénvagyronra is szükség volt. Később a vasúthálózat bővítése érdekében vasgyárak és gépgyárak is létesültek.

A magyar malomipar, cukoripar, söripar – gyárait, berendezéseit, gépesítési fokát tekintve – a korabeli Európa legkorszerűbb üzemei közé tartoztak. Kapacitásuk meghaladta a hazai nagyon alacsony szükségletet és a termékek nagy részét exportálták. A vas-, acél- és gép-

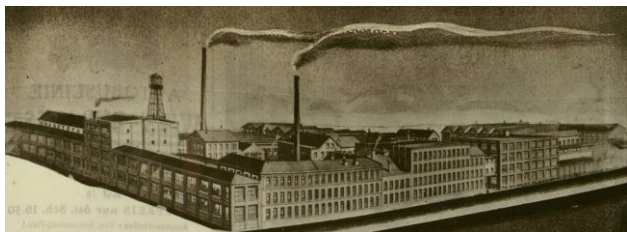
¹ Marcus Aurelius: Elmékedések. IV. könyv, 31. szakasz. (<http://mek.oszk.hu/00600/00606/00606.htm>)

gyártás, de különösen a közlekedési eszközök gyártása (vasút, hajók) rohamos fejlődésnek indult. A villamosipar, a kiváló magyar kutatógárda találmányai segítségével, az elsők közé verekedte fel magát. Az Egyesült Izzó és Villamossági Rt. izzólámpái, a Ganz-gyár mozdonyai világhírűek voltak és a világ minden részébe eljutottak.

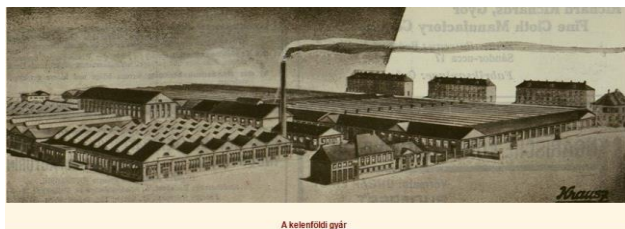
Nyugat-Európában – Ausztriát és Csehországot is beleértve –, de különösen Angliában az ipari forradalom élén a textilipar járt. Ausztria minden más iparágnál feltékenyebben őrizte textiliparát az esetleges magyarországi verseny kialakulásától. A vámrendelkezések, a közös vámunió biztosították, hogy nyersanyagot csak az osztrák és cseh gyárakba volt gazdaságos kivinni. A magyar piacra kész textilárut és nyers pamutszövetet – annak ellenére, hogy árban, minőségben és hitelkondícióban messze elmaradtak a nyugat-európai színvonaltól – csak nekik volt gazdaságos szállítanunk. Az osztrák verseny csírájában elfojtott minden kísérletet, amely textilgyárak építésére irányult. Az 1867-es kiegyezés után alapítottak egy kendergyárat Késmárkon, egy posztógyárat Losoncon és egy fésűsgyapjú-fonógyárat Budapesten. Mindhármát 1872–73-ban megfojtották – tönkrementek, csődöt jelentettek, illetve osztrák tulajdonba kerültek. Csak néhány gyár – például Goldbergeré – maradt fenn, sőt fejlődött is, mert osztrák–cseh nyersszövettel dolgoztak.

1881-ben, 1890-ben és 1899-ben, valamint 1907-ben négy ipartörvényt hoztak a gyáripar fejlesztése érdekében. Az elő ipartörvénynek a többi iparág fejlődésére igen nagy hatása volt, a textiliparéra még nem. Textiliparunk elmaradottságát bizonyítja, hogy 1848-ban az osztrák–cseh gyáriparban már 550 ezer fonóorsó működött, nálunk úgyszólván néhány. A századfordulón már nálunk is volt 110 ezer orsó, de Ausztriában ugyanekkor már 4,5 millió, Németországban pedig 10 millió. 1900-ban a megszülető magyar textilipar a belső fogyasztásnak alig 14%-át fedezte, de ezen belül például a gyapjuszövet termelés a szükségletnek csak mintegy 10%-át, a pamutszövet termelés pedig csupán 3,5%-át biztosította. A textilmunkások létszáma Ausztriában 180 ezer volt, nálunk alig 20 ezer főt foglalkoztatott az ipar.

A közös vámunió miatt a gyáripar fejlesztését úgy, hogy az a kiegyezés megállapodásait ne borítsa fel, „pótmegoldásként”, az említett ipartámogató törvények segítségével oldották meg.

A Goldberger óbudai gyára

A Goldberger kelenföldi gyára

A Váci Fonógyár Rt. egy részvénye

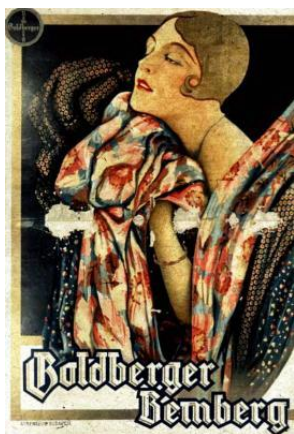
Az I. iparfejlesztési törvény (1881) 15 éves adómentességet biztosított az újonnan épített, vagy más meglevő gyáraknak, amelyek a technika legújabb vívmányainak megfelelően vannak vagy lesznek felszerelve, és Magyarországon addig még nem gyártott termékeket állítanak elő. A beruházók az alapítással kapcsolatos illetékek alól is felmentést kaptak. Az adó- és illetékmentességet élvező gyárak 81%-a mezőgazdasági szeszgyár volt és csak 3 textilgyár létesült az 1800-as években.

A II. iparfejlesztési törvényt 1890-ben hozták meg, ez tovább bővítette a kedvezmények körét. Az állam közszállításokat biztosított, 3 millió korona kamatmentes kölcsönt nyújtott, és a befektetett tőkének 10–30%-ig terjedő szubvenciót is adott. Ennek hatása nem is maradt el: 1881–1891 között 29, 1891–1898 között 41 új textilüzem kezdte meg működését. (Az állami kedvezményben részesült vállalkozások nagyobb része 20-nál kevesebb munkást foglalkoztatott, tehát kisüzemek, még nem igazi gyárak voltak.)

A III. iparfejlesztési törvény 1899-ben az állami iparpártolás nagy korszakát nyitotta meg. Addig, amíg 1881–1890 között csak 1,3 millió koronát fordított az állam az iparfejlesztés céljaira, addig 1891–1906 között már több mint 20 millió koronát, 1899–1906 között pedig további 9 millió korona állami szubvenciót biztosított. A 198 újonnan alakult gyárból 45 textilgyár volt, amelyek állami támogatásban részesültek. Ez idő alatt azonban összesen 125 textilgyár kezdte meg működését, mert az állami támogatásoknak abban volt nagy szerepe, hogy a külföldi tőke ebben az időben igen kifizetődőnek, nyereségesnek találta magyarországi befektetéseit. Az állam saját eszközeinek mozgósítása is igen jelentős volt, de az eltörpült annak a tőkének a magsága mellett, amelyet a konjunktúra időszakában a külföldi tőke a magyar gyáripar alapításába befektetett.

A IV. iparfejlesztési törvény az 1907–1909 közötti időszakban 18 millió koronát biztosított e három év alatt, többet, mint az előző hét év alatt összesen. Ennek a szubvenciónak abban volt nagy jelentősége iparunk számára, hogy ennek az összegnek 57%-át a textilipar, 7,6%-át pedig a ruhaipar kapta. 1900 és 1914 között a szubvenciók összege 47 millió korona volt, ami alig 6%-a az ezen idő alatt a vállalatokba fektetett 800 millió korona, 90%-ban osztrák–cseh eredetű tőkének. Az új törvény további 15 év adókedvezményt biztosított azoknak, akik olyan iparcikkek előállítására vállalkoztak, amit az országban addig nem, vagy a szükségletekhez képest csak kis mennyiségben gyártottak. Az állam abban is

A Goldberger-gyár egy szép Bemberg-plakátja

segített, hogy részvényeket vásárolt az új vagy kibővített üzemek részvényeiből.

Ezeket az intézkedéseket az váltotta ki, hogy a mezőgazdaság fejlődésével, a nagybirok rendszer gyarapodásával az ország három millió munkanélküli koldus országává vált és másfél millióan vándoroltak ki külföldre munkát keresve. A kormány tervei szerint újabb 130 textilgyárnak és 20 ruházati üzemnek kellett volna felépülnie, ezek mintegy

90 ezer embernek teremtettek volna munkaalkalmat akkor, amikor évente már 170 ezer ember vándorolt ki. A program megvalósulását részben az 1911–1913-as világválság, dekonjunktúra, majd az első világháború kitörése hiúsította meg. 1907 és 1914 között csak 35 textilgyár alakult meg.

Az osztrák–cseh tőke is kényszerhelyzetbe került a magyarországi piac elvesztésének veszélye miatt. A helyszínen levő nyersanyag, az olcsó munkaerő és az értékesítési lehetőség is arra ösztönözte a befektetőket, hogy tőkéjüket itt fektessék be. 1913-ban, az utolsó békeévben, a nagy hazai fejlesztések után is a magyar textilipar a hazai szükségleteknek csak 30%-át fedezte durva és félkész gyártmányokkal. Az osztrák gyárosok mentalitására jellemző, hogy a gyártást úgy szervezték meg, hogy itt többnyire félkésztermékeket gyártottak, azok késztermékké alakítását már Ausztriában fejezték be. A készáru azután – a nagyobb forgóeszköz- és szállítási költségeket is felszámítva – visszahozták Magyarországra. Ausztria textilipara még akkor is tízszer akkora volt, mint a mienk, és ez a rendszer meggátolta, hogy a magyarországi gyárak elszakadjanak, önállóvá váljanak.

Az ipari forradalom az angol textilipart a világ szükségletének kielégítésére „rendezte be” a 16.–17. században, és ott a textilipar az iparon belül abszolút vezető helyet vívott ki. Emellett a textilipar Németországban és Franciaországban is jelentős szerepet játszott. Nálunk a 19. és 20. század fordulóján a gyáripar termelésének 40%-át az élelmiszeripar adta, a textilipar csak 5%-ot képviselt. Még a balkáni országokban is nagyobb volt a textilipar aránya, és Európában ez sehol nem volt olyan alacsony, mint hazánkban. A termelés a hazai fogyasztásnak 1898-ban 14,4%-át, 1906-ban 23,6%-át, 1913-ban 30%-át fedezte. Ez azt jelentette, hogy a behozatal az egyre növekvő fogyasztást is figyelembe véve évről-évre nőtt.

Az első világháború első két éve nagy hasznot biztosított a vállalkozóknak, de az 1917–1918-as évek katasztrofálisak voltak ebből a szempontból is. A pamut ára nyolcszorosára, a gyapjú, a len és a kender ára több mint háromszorosára emelkedett. Ugyanakkor hiány is mutatkozott a nyersanyagokból. A juta- és a lenipar papírfonal feldolgozására kényszerült, a pamutipar csálánból próbált fonalat fonnai. A munkáslétszám az anyagihiány miatt 46 ezerrel 1918-ban 27 ezerre csökkent. A katonai és gazdasági összeomlást követően az Erdélyben, a Felvidéken, a Délvidéken működő gyárak a megmaradt országrész lakosságának ellátásában már nem vehettek részt. 312 textilüzemből 125 maradt meg

a megcsonkított országban, ami azt jelentette, hogy a pamutfonó orsók száma az 1914. évnek csak 8,6%-ára, a gyapjúfonó orsóké 2,5%-ára csökkent. Az ország bel-földi gyártású textiliákkal való ellátása az önálló vámterülettel vált országnak saját feladatává vált.

Összefoglalva: 1890 után megindult a magyar textilipar fejlődése. Az állami kedvezmények arra ösztönözték a külföldi és a magyar befektetőket, hogy a 11–12 órát dolgozó olcsó magyar munkaerő, a helyszínen rendelkezésre álló nyersanyag, a kielégítetlen szükséglet által teremtett értékesítési lehetőség kihasználásával új gyárakat létesítsenek és a meglévő üzemeket korszerű gépekkel szereljék fel. A szakértelmet – e fontos feltételt – a monarchia többi országából, főleg Ausztriából és Csehszorból biztosították. A minőséget tekintve így is messze elmaradtunk a Nyugattól, mert míg például nálunk csak 2 gépet kezelt egy szövőmunkás, addig az USA-ban a 25%-kal nagyobb fordulatszámú gépekből már 8-at.

A két világháború között

Az első világháború után a közös vámunió előnyei és hátrányai egyaránt megszűntek és a monarchia összeomlása, az ország függetlenné válása a textilipar számára kedvező helyzetet teremtett. A háború után azonban, az 1920-as évek elején példátlan méretű infláció következett be, és ilyen körülmények között a külföldi tőke iparalapítási befektetési kedve, ami a háború előtt jellemző volt, majdnem teljesen megszűnt, csak szórványosan jelentkezett – de leginkább a textiliparban. Az infláció méretére jellemző, hogy míg az árak nyolcezerszeresükre, a bérek csak három és félezerszeresükre emelkedtek. A tőkefelhalmozódás így soha nem látott gyors ütemben növekedett, ott, ahol dolgoztak a gyárak.

A pénz gyors elértéktelenedése, a rohamos infláció a befektetőket értékálló befektetésekre ösztönözte, ami kedvező volt a textilipar számára, mert az importált készáruk beáramlásának fokozatos csökkenése mellett a háborús hiányok miatt lerongyolódott nép a keresletet, a munkanélküliség az olcsó munkaerőt, együttesen a legmagasabb hasznot biztosította.

A gépipar, a nehézipar gyáraiban 1938-ig stagnált a termelés. Ennek következtében igen jó gépipari szakemberek, szakmunkások kerültek át a textiliparba. Erre ott nagy szükség is volt, mert az új gyárak létesítése, a meglévők bővítése használt, más országokban leszerelt és ide szállított, de még jól működő gépekkel történt.

A textilipar 1938-ig gyorsan fejlődött. A foglalkoztatottak száma az 1921. évi mintegy 13 ezerrel szemben

Szövőde transzmissziós hajtású gépekkel a 20. század első felében

1938-ra 64 ezerre, a termelés az 1913. évi szint 4,2-szeresére emelkedett.

A hazai textilipar első világháború utáni fejlesztése a Felvidéknek a magyar Vörös Hadsereg által történt kiűritéséhez kapcsolódott. A Tanácskormány a losonci és gácsi posztógyárak fonó-, szövő- és kikészítő-berendezéseinek egyharmad részét rövid idő alatt leszereltette és ezek a gépek alapozták meg az 1920-ban alapított Magyar Posztógyárnak és a két évvel később alapított Bajai Posztó- és Takarógyár gépparkját. Ugyancsak 1920-ban alakult a békéscsabai Rokka Kötöttáru-gyár Rt., amely Erdélyből áttelepitett – és Szegeden ócskavas telepen tárolt – gépeket vásárolt meg súlyra és helyezett üzembe.

1920 és 1922 között 43 új gyárat alapítottak és további 14 meglévő gyárban bővítették a kapacitást. A gyapjúiparban 1922 és 1935 között alapították meg a Hazai Fésűsfonógyárat, a Lóden Posztógyárat, a Újpesti Posztógyárat, a Mechanikai Szövőgyárat, a Soproni Posztó- és Szőnyeggyárat, a Soproni Fésűsfonógyárat. Bővítette kapacitását a Richards Finomposztógyár, a Magyar Posztógyár, a Kőszegi Nemez és Posztógyár. Igen jelentősek voltak a kötöttáru-gyárosok fonaoda alapításai is. Ezek a fonodák részben finom fésült gyapjúfonalak előállítására, az akkori exportigények kielégítésének előmozdítására, részben a saját gyárakban keletkezett kötöttkelme-hulladék gazdaságos felhasználására létesültek. A hulladékból font vigonyfonalból újból kötöttáru-t készítettek. Ezekből a gyárakból hulladék gyakorlatilag nem került a szemétkébe. Ilyen fonodát létesített például a hódmezővásárhelyi Kokron gyár Kistarcán, de ilyen volt a rákospalotai Sperber-gyár, a Váci Kötöttáru-gyár, a pestszenterzsébeti Perlesz Harisnyagyár és a szintén pestszenterzsébeti Lehr-féle Hazai Kötöttáruipar saját fonodája is.

Ezekben az években indult meg a termelés a pestszenterzsébeti Unio Textilművek, a pestszentlőrinci Continental Szalagszövő Rt., az Újpesti Tarkánszövő és Kikészítőgyár, Pápán a Perlutz testvérek gyára, a Goldberger kelenföldi textilgyára. Csehszlovák alapítású volt a Váci Fonoda. A Magyar Textilipar Rt. Győrben 28 ezer orsós fonodát indított be. A sort folytathatnánk a meglévő gyárak jelentős bővítéseivel.

Új vállalatokkal épült ki tulajdonképpen az első világháborút követő években a hazai kötőipar. A meglévő gyárakat is, mint a Váci Kötöttáru-gyár, a Gyulai Harisnyagyár, a Zuglói Kötöttáru-gyár, évről-évre bővítették újonnan beszerzett gépekkel.

1923-ban alakult a Lőporgyár helyén Magyaróváron a Chardonnet-rendszerű műselyemgyár, majd később a kötöttáru-gyár. 1923-ban kezdte meg működését a főleg alsóruházati kötöttáru-t gyártó Selyem- és Gyapjúáru-gyár.

A harisnyaimport korlátozására párhuzamosan létrehozottak, használt sikhurkoló- és körkötőgépekkel felszerelt harisnyagyárakat, illetve a meglévő gyárak bővítették kapacitásukat. Az osztrák Heller és Askonas (Hellas), akiknek a csehországi Ašban is volt gyára, a magyar piac megtartása érdekében Győrben, a volt ágyúgyár tiszti étkezdéjében harisnya- és kesztyűgyárat

Magyar Pamutipari Rt.

Kispesti Textilgyár

alapított. 1923-ban alapították Békéscsabán az Excelsior Harisnyagyárat és ekkor indult a Perlesz és az óbudai GFB harisnyagyár, továbbá Angyalföldön a Viktória Harisnyagyár és Kőtszövő Művek Rt., főleg körkötött és síkhurkolt harisnyák gyártására.

Nagy fejlődésen ment keresztül a Szegedi Kenderfonógyár. A pozsonyi Klinger Lenszövőgyár áttelepült Budakalászsra, a késmárki Wein Szövőgyár Budafokra. Megkezdte termelését a Salzmann-féle Csillaghegyi Lenáru-gyár és a Linus Fonóipari Rt.

A selyemiparban a Kárpátia Selyemszövő-gyárat és a Mohácsi Selyemipari Rt.-t hozták létre.

1929–1938 között 78 újabb textilgyár kezdte meg termelését. A háborús és az inflációs évek alatt felhalmozódott magyar tőke, továbbá az osztrák és cseh befektetők piacot megtartó törekvése, valamint a magyar védővám-politika, amely évről-évre korlátozta a készáru importot, textilgyár alapítási hullámot idézett elő. Ezt még a világgazdasági válság sem tudta megtörni. Míg az 1929-es gazdasági válság a legtöbb iparágban, de a mezőgazdaságban is 30–50%-kal csökkentette a termelést, addig a textiliparban ennek hatása alig érződött. Bár a nagyarányú munkanélküliség és a „B-listázások”² miatt a belső fogyasztás 20–30%-kal visszaesett, de a készáru import csökkentése, sőt majdnem teljes megszűnése miatt csak néhány gyár kényszerült termelésének csökkentésére.

Kedvezően hatott a gyárak alapítására, hogy a vállalkozók ingyen vagy olcsón jutottak telekhez, üres gyárpépületekhez. Az osztrák, cseh, német gyáriparosok piacainak csökkenése miatt a magyarországi befektetők olcsón jutottak használt, kiselejtezett, de még működőképes gépekhez. Nyugat-Európában a technikai rekonstrukció, különösen a háború utáni fellendülés éveiben, további elavult, kihasználatlan, de még használható gépparkokat eredményezett, amelyeket szintén meg lehetett vásárolni és gyorsan üzembe helyezni. Az olcsó munkaerő, a nagyarányú munkanélküliség és az állam védővám politikája igen gyors megtérülést eredményezett. Mindez elősegítette a textilipar rohamos fejlődését a két világháború között.

Textiliparunk 1938-ra a hazai igények teljes kielégítésére is alkalmassá vált, sőt, egyes termékekben magas színvonalú exportigényeknek is meg tudott felelni. Az export az egész textilipar termelésének alig 5,5%-át tette ki, de ebben kiemelkedő szerepet játszott a kötőipar, a selyemipar és a Goldberger Bemberg műselyemfonalakkal gyártott termékcsaládja.

² A B-lista 1922–25-ben, az 1930-as, 1940-es és 1950-es években a politikai és társadalmi okokból a rendszer által kiválasztott személyek listája, akiknek a mindennapi, civil sorsa a munkából való elbocsátás, akadályoztatás és hátrányos megkülönböztetés volt.

Lőrinci Szalagszövő- és Csipkegyár

A világgazdasági válság lecsengése után az ipar fejlesztését már a háborúra való felkészülés jellemezte. Emiatt a textilipar már alig jutott új gépi berendezésekhez. Kismértékű fejlődést a svájci és német textilgépgyáraktól megvásárolt gépek jelentettek, addig, amíg ezek a gyárak textilgépeket és nem fegyvereket gyártottak. Így jutott például a kötőipar jelentős kapacitásbővítést eredményező, akkor korszerű, 4, 8, 12 munkaegységes, nagyobb fordulatszámú körhurkológépekhez, 12 munkaegységes körkötőgépekhez, 4-létrás lánchurkológépekhez. A harisnyaüzemek számára 24–28 munkahe-lyes (fontúros), 45, 48, 51 gg finomságú síkhurkoló- (cotton-) gépeket tudtak beszerezni, amelyek alkalmasak voltak az akkori ún. vékonyszálú (60 den) műse-lyemharisnyák előállítására.

Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy az újonnan beszerzett gépek zöme – az előbb említett kivételektől eltekintve – erősen lehasznált, elavult gépparkot jelentett, amelyeket a gyárak a volt monarchia területéről, osztrák, cseh, lengyel, felvidéki, erdélyi gyárakból „szedtek össze”.

A gyártási technológiát a külföldről jött szakemberek, üzemvezetők, mesterek hozták magukkal és többnyire csak igen nehezen osztották meg ismereteiket a mellőlük beosztott magyar kollégáikkal. Sokszor úgy kellett tudásukat, módszereiket, „fogásaikat” a magyaroknak titokban ellesniük. Természetesen ezeket a – főleg német – szakembereket igen jól megfizették.

A trianoni határok közötti területen, 1911-től 1938-ig, a textilipari vállalatok száma 38%-kal, létszámuk 69%-kal emelkedett. Feltűnő a kötőipar vállalatainak, létszámának és termelésének kiugró (117, 160 ill. 400%-os) emelkedése. Az utóbbi esetben a létszám és a termelés emelkedése azért volt ilyen magas, mert számos kötöttárugyár saját fonodát is berendezett, amelynek termékeit teljes egészében maga használta fel.

A második világháborút követő évek

A második világháború kitörésekor a karbantartók nagy része bevonult katonának. Az öreg gépek állapota a hajszolt termelés, az elégtelen karbantartás miatt tovább romlott. A háború pusztításai, a bombázások a gépek 25%-át tönkretették.

A Vörös Hadsereg közeledtével egyes gyárosok gépeiket Németországba kívánták telepíteni, vagy a német hadsereg igyekezett őket erre kényszeríteni, a német hadvezetés a „felperzselt föld” taktikát alkalmazta, hogy a magyar ipart – és benne a textilipart – örökre megbénítsa. A Vörös Hadsereg gyors előrenyomulása, illetve a gyárak dolgozóinak szabotálása ezt a részben vagy teljesen meg tudta akadályozni (a gépeket a bombázások elől már előre leszerelték és különböző helyeken elrejtet-

ték; például a budafoki, nagytétényi pincék tele voltak textilgépekkel). Gyáraink nyersanyag- és készárukészletét azonban a németek elrabolták.

A háború alatt a 491 ezer fonóorsóból 125 ezer elpusztult (25%), a 19 926 szövőgépéből 3500 (18%) roncsosá vált, de hasonló volt a pusztítás a textilipar többi területén is. Az ostrom hosszú ideje alatt – különösen a budapesti és környékbeli gyárakban – az ablak nélküli épületekben a gépek, berendezések elrozsdásodtak, a károsodás mértéke nagyobb volt, mint azokon a helyeken, ahol a front gyorsan átvonult.

A második világháborút követő évek

Amint a Vörös Hadsereg egy-egy helységet felszabadított, azonnal megjelentek a munkások a gyárakban és megkezdtek a helyreállítást, ahol lehetett, megindították a termelést. A munkákat a helyben választott üzemi bizottságok irányították. Hamarosan megjelentek a külföldi tulajdonosok is, de már nem volt teljhatalmuk, minden kérdésben meg kellett egyezniük az üzemi bizottságokkal. A német érdekeltségű gyárakat a Vörös Hadsereg által oda vezényelt parancsnok vette irányítás alá, ezeket a gyárakat a Szovjetunió csak az államosítás után adta vissza magyar tulajdonba.

Óriási volt a nyersanyaghiány. Az üzemi bizottságok fő feladata a nyersanyag, a bér és az élelem előteremtése volt. A nyersanyaghiány pótlására a kormány 50 ezer tonna pamut bér munkában történő feldolgozására kötött szerződést a Szovjetunióval és később durva gyapjút is kaptunk onnan. A len, kender és részben a gyapjú ellátást a hazai termelés úgy-ahogy biztosítani tudta. Neheztette a helyzetet az 1945/46-os rendkívül hideg tél, a befagyott Duna, a hidak hiánya, majd 1946-ban a hatalmas, soha addig nem látott infláció.

1946-ban állami kezelésbe kerültek a szénbányák, a legnagyobb nehézipari vállalatok, a villamos művek, az energiatelepek, a távvezetékek, 1947-ben a nagybankok és iparvállalataik, 1948-ban pedig államosították a legalább 100 munkást foglalkoztató vállalatokat, a bauxit- és alumíniumipart, az egyházi iskolákat, 1949-ben a több mint 10 dolgozót foglalkoztató ipari üzemet és a még külföldi tulajdonban lévő vállalatokat.

A textilipar feladata elsősorban a lerongyolódott lakosság felruházása volt. Pamutot a Szovjetunióból kaptunk, de a háború legnagyobb pusztítása – a textiliparon belül – éppen a pamutfonodákat érte: a 348 ezer pamutfonó orsóból mindössze 92 ezer maradt használható állapotban. A kormány még az államosítás előtt, 1947-ben egy használt pamutfonodát vásárolt Angliában, amelyet a Lőrinci Repülőgépgyár épületében helyeztek üzembe. (Később itt lett a Pamutfonóipari Vállalat központja.) Ennek köszönhető többek között, hogy a pamutfonal-termelés – akkor a legfontosabb textilipari termék – 1948-ban már 17%-kal meghaladhatta az 1938. évi szintet, a pamutszövet-termelés pedig elérte azt. A lenfonaltermelés csak 1950-ben lépte túl a hábo-

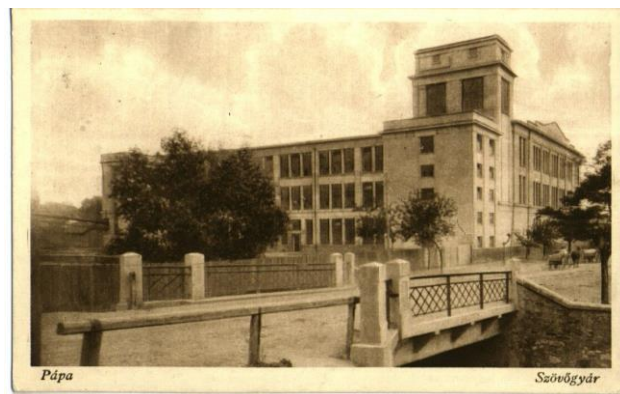

Miskolci Textilipar Rt.

rú előtti szintet, de kenderfonalból már 1946-ban 25%-kal több készült, mint 1938-ban. Így e hánscrostokból gyártott szövetekből összességében már 1949-ben annyit gyártottak, mint a háború előtti utolsó évben. Igen érdekesen alakult a gyapjúfonal- és -szövettermelés: az előbbi csak 1950-re érte el az 1938-ban termelt mennyiséget, de a gyapjuszövetekből 36%-kal többet gyártottak annál, mivel a korábban a kötöttáru gyárak tulajdonában volt gyapjúfonodákat a szövőipari gyapjúfonodákhoz csatolták. Így viszont nem csoda, hogy a kötöttáru-termelés csak 1955-ben „érte utol” az 1938-as mennyiséget.

Az államosítással egy időben hozták létre a Textilipari Igazgatóságot, majd nem sokkal később iparági központokat létesítettek. Egy-egy iparágban több központ is volt. (A Textilipari Igazgatóság mindössze egy évig működött.) Ez az átszervezés nem annyira a textilipar tényleges szükségleteit tükrözte, hanem inkább a Szovjetunióban alkalmazott módszerek átültetése volt. Az 1949-ben megalakult Könnyűipari Minisztériumban már főosztályok vették át az egyes textil-iparágak irányítását az ipari központokon keresztül. Az ipari központok összevonását követően 1952-ben szakmai igazgatóságok alakultak (pamut-, len-kender-, gyapjú-, selyem-, kötőszövő-, ruhaipari igazgatóság), amelyeket beszerveztek a Könnyűipari Minisztériumba, úgy, hogy a korábban szervezett főosztályok funkcionális főosztályokká alakultak (pénzügyi, ellenőrzési, munkaügyi, műszaki, beruházási, terv-statisztikai, anyagellátási, értékesítési, igazgatási, személyzeti főosztály alakult). Az anyagellátási és értékesítési főosztály két év után beolvadt az iparigazgatóságokba. Az 1950-es évek végén a terv-, a műszaki, valamint a beruházási főosztályt műszaki főosztállyá vonták össze. 1962-ben azután megszüntették az iparigazgatóságokat, miközben 187 textilipari üzemet 42 nagyvállalattá vontak össze, továbbá 280 teleppel rendelkező ruhaipari üzemből 10 ruhaipari nagyvállalatot hoztak létre. A vállalatok, illetve vezetőik közvetlenül a miniszterhelyettesek alá tartoztak. 1982-ig, közel 20 évig, ebben a szervezetben dolgozott a textil- és ruházati ipar, egészen 1980-ig, amikor is megszüntették az önálló Könnyűipari Minisztériumot és egy új minisztériumot hoztak létre: az Ipari Minisztériumot, amely a textil- és ruhaipar felügyeletét is átvette. Ekkor megkezdték az egyes összevont vállalatok különválasztását, újból önálló vállalatokká szervezését. Ez már nem szovjet módszerek mechanikus átvétele volt, ezek már magyar sajátosságok voltak.

A többszöri átszervezés ezekben a kezdeti időkben a szovjet módszer másolása volt, de amikor kiderült,

Pápai Szövőgyár

hogy a szervezet nem működik jól, megpróbálták rajta javítani. Ugyanakkor nem szabad elfelejteni, hogy abban az időben az üzemek és az iparirányítás gyengén volt ellátva tapasztalt műszaki, gazdasági szakemberekkel. Aki a központokba, igazgatóságokba, minisztériumokba bevontak, nem rendelkeztek rögtön azzal a vezetőkészséggel, áttekintőképességgel, ami egy-egy szakterület hibamentes, jó irányításához szükséges lett volna. Ezeket a készségeket, képességeket a gyakorlati munkában kellett megszerezni. Azoknak a régi szakembereknek is, akik már a háború előtti kapitalista rendszer idején is kisebb-nagyobb vezető állásban voltak, alkalmazkodniuk kellett az új társadalmi rendszerben kialakult körülményekhez, ami nem mindig ment könnyen.

Különösen nehéz volt azoknak, akiket 1948. március 25-én, egyik napról a másikra a gépek mellől vállalatvezetőnek egy-egy gyár élére állítottak. Ezek a káderek elsősorban a gyárakban, a gépek mellett, a munkásmozgalomban, a kommunista pártban, a szakszervezetekben, az üzemi bizottságokban szereztek valamilyen vezetői gyakorlatot. Ez azonban kevés volt ahhoz, hogy egy-egy vállalatot, iparágat vezessenek. Sokan mégis jól megállták a helyüket, munka mellett tanultak, éjt nappallá téve akár még diplomát is szereztek szakterületükön.

A háborút követő első évtizedben a textilipar fejlesztésére pénz nem jutott. Elsődleges a nehézipar fejlesztése volt. A hároméves terv (1947–1949) még az államosítást megelőző időszakban indult. Célja az 1938-as termelési szint túlteljesítése volt. Ezt a célt általában 2 év 5 hónap alatt elérték ugyan, de a kötöttáru-termelés csak 37%-a volt az 1938. évi szintnek. Az 1950-ben indult I. ötéves terv célkitűzése a termelékenység, a termelés növelése, az önköltség csökkentése, a minőségjavítás, a választékbővítés, az export növelése (mind keleti, mind nyugati irányban), a belföldi ellátás javítása, a hiánycikkek megszüntetése, az import csökkentése volt.

Az ország vezetésében elkövetett tragikus hibák vezettek az 1956-os forradalom kitöréséhez. A tanulságokat az iparvezetés is levonta. Az iparigazgatóságok létszámát erősen csökkentették, a vállalatvezetőknek nagyobb önállóságot biztosítottak. 1962-ben az iparigazgatóságokat meg is szüntették.

Az 1950-es évek vezetési, értékelési módszereit „A terv – törvény!” szemlélet határozta meg. A minisztériumok közül a Könnyűipari Minisztérium volt az első, amely a több mint tucatnyi kötelező tervszámot, amelyek a vállalatok vezetőinek cselekvőképességét szinte „gúzsba kötötték”, a négy legfontosabb mutatóra csökkentette le. Ezt a négyet is a tényleges évközi változá-

Május 1 Ruhagyár

PNYV-reklám

vontak be a gyapottermesztésbe. Felsőbb döntés született egy-egy gyapotegrenáló üzem létesítésére Hódmezővásárhelyen és Szekszárdon. Az üzembe helyezett Hódmezővásárhelyi Egrenáló 2 évi üzemeltetése és a silány és siralmasan kevés gyapottermés láttán az akkori politikai vezetők is tudomásul vették, hogy jobban jár a gazdaság, ha a mezőgazdasági területeken gyapot helyett búzát és kukoricát termesztenek. 1955-ben, most már a Könnyűipari Minisztérium hatáskörébe átadott két egrenáló üzem sorsa megpecsételődött: a szekszárdi építkezését leállították, az addig elkészült épületeket raktárakká alakították, a hódmezővásárhelyi üzem gépeit kielejeztették és az épületet kötöttárugyárrá alakították át – itt hozták létre a Hódmezővásárhelyi Divat Kötöttárugyárat (HÓDIKÖT), amelyet korszerű, felsőruházati kötöttáruk gyártására alkalmas síkhorkológépekkel is felszereltek.

Az 1950-es évek első felében a hivatalos gazdaságpolitika a nehézipart helyezte előtérbe, hazánkat „a vas és acél országává” akarták tenni. A könnyűipar erősen háttérbe szorult a beruházások terén. Ám a nehézipar nem tudott nőket nagy számban foglalkoztatni. A mezőgazdaság korszerűsítése, a gépállomások szervezése, a traktorállomány növekedése mind azt eredményezte, hogy a vidéki lakosság jelentős része a városokba költözött. Részben ennek is köszönhető, hogy a nőknek munkahelyet biztosítandó, létrehozták a szegedi, kaposvári, miskolci pamutfonodákat. Az is indokolta ezt a fejlesztést, hogy a többi textilüzemet egyre nagyobb mennyiségben jó minőségű pamutfonalakkal kellett ellátni. Viszont ez elvonta a pénzügyi lehetőségeket a többi textilgyár fejlesztésétől. Volt azonban példa a nehézségek leleményes áthidalására is: Az államosított Magyaróvári Kötöttárugyár romokban álló épületét 1951-ben („fekete beruházásban”, ami akkor nagy bűnnek számított) a közeli fogházból kivezényelt rabokkal, a romokból kiválogatott anyagokból építették újjá, akik ennek fejében javított élelmiszer ellátmányban részesültek. (A „fekete beruházás” fölött szerencsére a jóindulatú illetékes miniszterhelyettes szemet hunyt és a kiváló eredmény láttán a vállalat akkori vezetőit ki is tüntették.)

Már az államosítás után elkezdődött tervek készítése és, különösen a kisüzemek állami tulajdonba vételét követően, végrehajtása annak a munkának, amelynek célja a koncentráció és centralizáció előnyeinek kihasználása volt a termelés, a termelékenység emelése, az önköltség-csökkentés, a választékbővítés volt. Ennek eredményeként 1965-ben az 1938. évi 369 vállalattal szemben 42 textilipari vállalat működött, összesen 161 telephellyel, amelyek mindegyikében átlagosan 864 em-

ber dolgozott. 1938-ban 72 522 foglalkoztatottat tartottak nyilván a textiliparban, ez 1965-re 139 086-ra emelkedett. A vállalatok túlnyomó többsége, 96%-a 1000-nél több munkavállalót foglalkoztatott. Az ipartelepek száma azonban az 1938. évihez képest, amikor 369-et tartottak nyilván, 1965-ben már csak 161 volt. A korábbi ipartelepek nagy részét ugyanis gépgyáraknak adták át, kisebb részüket ruhaipari vállalatok kapták meg. A ruhaiparban 1938-ban 126 vállalat működött, ezzel szemben 1965-ben csak 10, de a telepek száma 126-ról 264-re nőtt. A foglalkoztatott létszám 6258-ról 35 971-re emelkedett, így egy-egy telephelyre 122 fő jutott. A vállalatok mindegyikének átlagosan 29 telephelye volt!

A textilipar 42 és a ruhaipar 10 vállalatának mindegyike nagyjából meghatározott termékprofíllal rendelkezett. A gyárak összevonásával az volt a cél, hogy a párhuzamosságokat lehetőleg minél jobban csökkentse. A szerény beruházási lehetőségek azonban nem adtak módot a legkorszerűbb technológiák alkalmazására. Az új gépeket többségükben az ún. KGST-országokból³ szereztek be, amelyek nem mindig nyújtottak fel minőségi tekintetben a versenyt a fejlett nyugat-európai textilgépgyárak termékeivel, de mégis nagy fejlődést jelentettek a háború előttről itt maradt és még mindig használt régi gépekhez képest. Igen sok műszaki fejlesztést végeztek el maguk a gyári szakemberek is, nagy jelentősége volt az újító mozgalomnak. Nagy lökést adott a műszaki fejlesztéseknek a szintetikus szálak megjelenése a textilipari termelésben.

1964–1965-ben a helyzet a következőképpen jellemezhető:

A textilipar aránya az ipar egészében folyamatosan csökkent: 1938-ban ez 18,1%, 1964-ben 10,3% volt. A fejlett textiliparral rendelkező országokhoz képest túl magas volt a pamut-, gyapjú-, len- és kenderszövetek aránya, és igen alacsony volt a gazdaságosabb selyemszöveteké és a kötöttáruké. A textilipar termelésének 46%-át a pamutipar adta. A pamutfeldolgozás az egész világon a gyapottermelő országokba ment át, nálunk viszont a kétszeresére növekedett. A textilipari beruházások 50%-a a pamutiparba irányult. Elmaradt a kikészítőipar fejlesztése, míg a nyersanyag bázissal nem rendelkező fejlett ipari országok az importált nyersszövetek kikészítésére és készáru kibocsátásra rendezkedtek be. Mi a nyersszövetek exportját bővítettük, 1964-ben az itthon termelt pamutszövetek 5,6%-át nyers állapotban exportáltuk.

A len- és kenderipar részben a hazai nyersanyag bázison nyugodott. Fejlesztések történtek a selyemiparban is, de a termelés nem érte el az 1938. évi szintet. Hasonló volt a helyzet a kötőiparban is: az ott végrehajtott fejlesztések ellenére sem érte el a textilipar-

A Richards Finomposztógyár reklámja

³ KGST – Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa: a közép- és kelet-európai szocialista országok gazdasági együttműködési szervezete volt 1949 és 1991 között.

ban képviselt arányában a háború előtti állapotot (az 1938. évi 15%-kal szemben 1964-ben 13% volt), és jóval elmaradt a fejlett országok közel 20%-os arányától.

Az 1960-as években kezdett igen nagy jelentőségre szert tenni a szintetikus szálanyagok elterjedése. 1964-ben a magyar textiliparban 3,4% volt ennek aránya a felhasznált nyersanyagok egészéhez képest, egyes nyugati országokban ez már 1961-ben is 10% körül volt.

Az elmaradott gyártmányösszetétel következtében mind a KGST-országok, mind a nyugati országok irányában folytatott textil-exporttevékenység gazdaságossága romlott. Ez alól csak a kötöttárú exportja volt kivétel. 1964-ben 9 millió pár szintetikus fonalból készült harisnyát, 1800 tonna kötött alsóruházati és 960 tonna kötött felsőruházati terméket exportáltunk és ezek értékben 18%-ot képviseltek a textilexporton belül. Az adatok azt mutatták, hogy az 1960-as években mind a kötőipar, mind a ruhaipar dinamikusan fejlődött. 1955 és 1965 között a kötőipar 2,6-szorosára, a ruhaipar 1,8-szorosára növelte termelését.

Az 1962-ben végrehajtott vállalati összevonások után hosszú vitákat követően 1968-ban bevezették az „új gazdasági mechanizmust”, aminek hatása nehezen, de érvényesülni kezdett. Ez a gazdasági irányításának és tervezésének átfogó reformja volt, amelyet az 1960-as évek közepén készítettek elő, és 1968. január 1-jén vezettek be. A reform három területen hozott lényeges változást: csökkent a központi tervezés szerepe és nőtt a vállalati önállóság a termelés és a beruházások terén; liberalizálódtak az árak, vagyis a hatóságilag rögzített árak mellett egyes termékek árai a piaci keresletnek megfelelően alakulhattak; a központilag meghatározott bérrendszer helyét egy flexibilisebb, bizonyos korlátok között a vállalatok által meghatározott szabályozás váltotta fel.

Az új, korszerű technológiák, új nyersanyagok bevezetésének legnagyobb akadálya a merev forgalmiadó-rendszer volt. A különböző tárcák képviselőivel nehezen lehetett megértetni, hogy a gazdaságos, korszerű exportáru termelésének alapja a megbízható, nagytömegű belföldi szállítás. A belföldi piacra irányuló termelést és értékesítést akadályozta, hogy a forgalmi adó, a fogyasztói árak csökkentéséhez az összes tárca egyetértésére lett volna szükség, ezt azonban nem sikerült elérni. Ez hiba volt, és a korszerű technológiák alkalmazásának és a korszerű gyártmánystruktúra kialakításának egyik legnagyobb akadálya az volt, hogy az áru értékétől elszakították a fogyasztói árat, különösen a szintetikus fonalakat tartalmazó termékeknél, amelyeket ráadásul ún. luxusadóval sújtottak. Amikor megjelent a síkhur-

Szekszárdi Selyemgyár

kolt (hátulvarrott) nylonharisnya, annak fogyasztói ára 152 Ft/pár volt, szemben a 16 Ft/pár önköltségével! A későbbiekben megjelent körkötött (varrás nélküli) finom női nylonharisnya, ami a síkhurkolt harisnyánál sokkal nagyobb termelékenységgel volt gyártható, fokozatosan lejjebb mentek az árak, de még így is sokszorosan meghaladták a 7,50 Ft/pár önköltséget. Nem csoda hát, hogy a Nyugatra kiutazók tucatjával hozták – általában csempészték – be ezeket a termékeket és adták el számukra busás haszonnal.

1986-ban a pamut-, a len-, a kender- és a gyapjú-árak termelése visszaesett, aminek egyrészt a kereslet csökkenése, másrészt a munkaerőhiány volt az oka. Ugyanakkor a selyemszövetek, a kötöttárú és a rövid-áru ipari termékek az átlagosnál nagyobb ütemű fejlődést mutattak. Az 1960–1970 közötti időszakban a konfekcionált termékek értékesítése nagyobb ütemben nőtt, mint a méterárúké. A kötöttárúnál megfigyelhető volt a korszerű anyagokból – a tisztán vagy pamutból, poliészterrel, gyapjúval kevert szintetikus szálanyagokból – készült termékek felfutása. A kötőipar könnyebben állt át ezeknek az anyagoknak a feldolgozására, a többi iparágban ez nehezebben, lassabban ment.

Annak érdekében, hogy a ruházati kiskereskedelem ki tudja elégíteni a fogyasztók igényeit, az új gazdasági mechanizmus lehetőséget adott a nagy- és kiskereskedelem számára az importáruk beszerzésére, azoknak a termékeknek az esetében, amelyek akár mennyiségben, akár minőségben vagy választékban belföldi gyárhoz nem álltak rendelkezésre. A behozott méterárúkból továbbfeldolgozásra kaptak a ruhagyárak is. A kereskedelem ezzel az importtal versenyt támasztott a belföldi gyártókkal szemben. Igaz, hogy ez a készáru-import devizahelyzetünket sújtotta, de hozzájárult a textilipar rekonstrukciójának és kezdési időpontjának eldöntéséhez.

A szerény anyagi lehetőségek 1960 és 1970 között még nem adtak módot a textilipar rekonstrukciójára, de ekkor kezdték el alkalmazni gyáraink a korszerűbb technológiákat, a szintetikus fonalakat jelentősebb mennyiségben, és nem csak a kötőiparban. Megkezdődött a nagyteljesítményű fonáselőkészítő, fonó- és szövőgépek beszerzése, bevezették a rövidített fonási eljárásokat, kipróbálták a vetelő nélküli szövőgépeket. A kikészítő üzemekben a folyamatos gyártás érdekében aggregálták a gépsorokat. A gyapjúiparban a szelfaktorokat gyűrűsfonógépekre cserélték ki. A fonal-egyenlőtlenységek csökkentése érdekében elkezdtek tömegesen alkalmazni az Uster-féle fonalvizsgáló és fonaltisztító készülékeket. A rövidáruipar 1964-ben megkezdte a Mali típusú nemszőtt kelmék gyártását. A kötöttáru-árak nagyon zsúfoltak voltak, de ebben az időben új gyárak építésére nem volt lehetőség, csak a meglévő üzemeket bővítették, helyet csinálva az új, korszerű

Tolnai Selyemgyár

PNYV Textilfestőgyár

kötőgépeknek, amelyek nagy termelékenysége, kis fajlagos beruházási igénye és gazdaságos alkalmazása ráébresztette a többi iparág vállalatvezetőit is ennek a technológiának a meghonosítására saját üzemekben. Először a rövidáruipar vett át használt láncrendszerű hurkológépeket a Habselyem Kötöttárugyártól, függönyök gyártására, majd beszerettek új gépeket is csipkék és függönyök készítésére. Követték őket a gyapjúiparban: először a győri Richards Finomposztógyár, amely a Budapesti Finomkötöttárugyártól vett át használt körkötőgépeket, végül a pamutipari vállalatok rendezkedtek be vetülék- és láncrendszerű kötött kelmék gyártására. Az 1980-as években a Kenderfonó Vállalat is sikeresen alkalmazta ezt a technológiát. 1967-ben indult meg a tűnemezelt és ragasztott padlókarpet, 1970-ben – a győri Pamutszövő és Műbörgyárban – a műbőrhordozó szövetek gyártása.

A textilipar műszaki fejlődése a fejlett ipari országokban összekapcsolódott a szintetikus szálanyagok fejlesztésével. A szintetikus szálanyagok felhasználásának aránya, összehasonlítva a nyugat-európai országok adataival, mutatja elmaradásunkat: a ruházati felhasználású szálanyagok felhasználásában a szintetikus szálanyagok aránya 1960–1971 között Nyugat-Európában 7-ről 30%-ra emelkedett, nálunk csak 3-ról 15%-ra.

A magyar fogyasztóközönség a kismértékű hazai termelésből, de különösen a külföldről származó termékekből ismerte meg a szintetikus szálanyagú ruházatok előnyös tulajdonságait és ezzel párhuzamosan kevésbé érdeklődött a korszerűtlen anyag-összetételű áruk iránt. Exportképességünket is hátrányosan befolyásolta az a tény, hogy termékstruktúránk nem tartott lépést a külföldi vevők igényeivel.

Az 1960-as évek végére a vágott poliakrilnitril- és poliészterszálak ára már régen alacsonyabb volt, mint a gyapjúé, a poliészterszálak ára már majdnem azonos volt a Nyugat-Európából importált gyapjúéval. Nyugaton nem csak a kedvező tulajdonságok, hanem az árak alakulása, a tudatos állami támogatások, a gazdasági érdekek segítettek elő a szintetikus szálanyagok gyors elterjedését. Nálunk ezzel szemben a hibás gazdasági szemlélet miatt magas forgalmi adóval gátolták, hogy az olcsóbb szintetikus szálanyagokat tartalmazó termékek fogyasztói ára az áru értéke körül legyen. Mesterségesen akadályozták a szintetikus szálanyagok tömeges behozatalát, de még a próbagyártásokhoz szükséges néhány tonna anyag behozatala is akadályokba ütközött.

A textilipar fejlődését erőteljesen hátráltatta, hogy a gépek és berendezések színvonala az 1960-as évek végén a fejlett ipari országokhoz képest nem volt korszerűbb, mint 20 évvel korábban. Ehhez járult, hogy a három műszakban dolgozó munkások keresete igen alacsony volt, 1971-ben alig érte el az ipari munkások átlagbérének 87%-át. Emiatt 1965 és 1971 között 30%-kal csökkent a munkáslétszám, amit a gyárak részben vidéken (rendelkezésre bocsátott épületek átalakításával) új betanított munkaerővel pótolnak. Nem csoda, hogy így a termelékenység 1960 és 1970 között csak 1,4%-kal nőtt.

A vállalatok és az iparvezetés előtt nyilvánvaló volt súlyos elmaradásunk a fejlett nyugati országok textiliparához képest. A KGST-országok viszonylatában, ha agéppark korszerűségét, a textilipar fejlődési ütemét, a nemzetgazdaság szerkezetében elfoglalt helyét vizsgáljuk, valahol hátul voltunk, azonban termékeink korszerűségét, divatosságát tekintve ezen országok között az első helyek valamelyikét foglaltuk el. A közvélemény, de még a nyugati sajtó is úgy jellemezte helyzetünket, hogy Budapest az öltözködésben és divatban „a Kelet Párizsa”.

A textilipari rekonstrukció korszaka

A IV. ötéves terv időszakára (1971–1975) esett az ún. textilipari rekonstrukció megindítása. A kormány által elfogadott program szerint a termelést olyan mértékben kívánták növelni, hogy elsősorban a lakosság igényeit elégítse ki, de emellett lehetővé váljon az exportkötelezettségek teljesítése mind a KGST-, mind a nyugati országok felé. Ehhez szükség volt a korszerű termékek előállítását szolgáló technikai feltételek biztosítására. Nyolc-tíz év alatt jelentős strukturális változást kívántak elérni úgy, hogy a fogyasztási és exportigényekkel összhangban az átlagosnál dinamikusabb növekedés legyen elérhető a korszerű, magasabb készletelési fokú termékeket gyártó iparágak. A fejlesztés módszerét a gépi berendezések cseréjén alapuló rekonstrukcióban, a modern technológiára való átállásban, a piacon keresett cikkek gyártásában határozták meg. A munkahelyek számának növelése helyett a meglévő munkahelyek korszerűsítését írták elő.

Minderre az adott tervidőszakban 14–15 milliárd forintot irányoztak elő (ebből 12 milliárd forintot szántak gépbeszerzésre). A hitelek és állami támogatások elnyeréséért a vállalatoknak versenyezniük kellett. Előnyt biztosítottak a fővárosi üzemek rekonstrukcióját szolgáló, KGST-országokból beszerezhető gépeknek és a ki-

Újpesti Cérnagyár

sebb építkezéssel járó fejlesztéseknek. Célul tűzték ki a fejlődő országokból történő félkész termékek (fonal, nyers szövet) importjának bővítését. A tervben szerepelt egy új kötöttáru-gyár létesítése is, Balassagyarmaton. Általában, a terv a kötöttáru-termelés bővítését irányozta elő, az 1970. évi 14%-os arányt 1975-re 20%-ra kívánták emelni a textiltermékek körén belül. A fejlett országokhoz való felzárkózást a gyártmányösszetétel változásával kívánták elérni.

A terv a régi gépek nagyarányú selejtezését és új gépekkel való pótlását irányozta elő, egyes gépfajták esetében azon az alapon, hogy az új gépek termelékenysége jelentősen meghaladja a régieket. Így némely gépfajta esetében az összes gépszám jelentősen csökkenhet, mégis számottevő termelésnövelést téve lehetővé. Számításba vették a kikészítőgyárak rekonstrukcióját is. Az elavult hengernyomógépeket rotációs filmnyomógépekkel kívánták helyettesíteni és a kötőiparban megkezdtek a papírmatricáról történő szublimációs nyomás (transzfernyomás) alkalmazását a filmnyomás helyettesítésére.

A ruhaiparban 25 000 varrógép kicserélését és 30 000 új gép beszerzését irányozták elő.

A textil- és ruházati ipar rekonstrukciója tulajdonképpen 1980-ig tartott. 1970 és 1975 között azonban olyan világgazdasági változások következtek be (olajárrobbanás⁴), ami a végrehajtást némileg módosította. Néhány kezdeti feszültség később problémát is okozott.

Bizonytalanságok alakultak ki a kötőipar egyedi nagyberuházásainak megindítása körül. Az első változat szerint 3000 fős, 1000 t/év kapacitású kötöttáru-gyárat szándékoztak létrehozni Balassagyarmaton, ahol egyúttal szintetikus-szál-terjedelmesítő üzemet is működtettek volna. A Budapesti Finomkötöttáru-gyár lett volna a beruházó. A vállalat ez ellen tiltakozott, mert ilyen nagy létszámot ott és a környéken nem lehetett volna biztosítani. Arra vállalkoztak, hogy 1973-ig egy 700–800 fős konfekcióüzemet állítsanak fel a városban. Ez meg is valósult és 1980-ig sikerült is ezt a létszámot tartani, de 1984 után már csak 400-an dolgoztak az 1000 főre méretezett üzemben. A második változat ugyanezt a kötöttáru-gyárat – ugyancsak a Budapesti Finomkötöttáru-gyár beruházásában – Mátészalkán kívánta megvalósítani. A BFK azonban erre sem vállalkozott. Azt javasolták, hogy a terjedelmesítő üzemet a selyemipar keretében hozzák létre, ahol már akkor is volt ilyen termelés. A gyárban tervezett 500 t/év kapacitású sikkhurkolóüzem létesítésére az akkori igény szerint már nem volt szükség, ezért azt javasolták, hogy ennek egy kisebb részét Hódmezővásárhelyen valósítsák meg, ahol ennek a technológiának már amúgy is nagy múltja volt. A harmadik variáció ennek következtében azt tervezte, hogy 1) Kiskunhalason, a Pamutnyomóipari Vállalat elkezdett és félig kész üzemépületében egy 500 t/év kapacitású sikkkötőüzemet, 2) Mátészalkán egy ugyanekkor másik sikkkötőüzemet hozzanak létre. A Budapesti Finomkötöttáru-gyár úgy vállalta az 500 t/év kapacitást, hogy Mátészalkán csak kötöttáru-konfekcióüzemet létesít és a nagyobb szakértelmet igénylő sikkkötőgépeket Debrecenben állítja fel, ahol volt már egy ilyen üzem.

További bizonytalanságot jelentett a beruházási javak és a nyersanyagok világpiaci árának változása, a szabályozók változása, a vállalati fejlesztési alapok lekő-

töttsége. A számításba vett tanácsforrások igénybevétele a rekonstrukciónál tervezett 25% helyett csak 20% volt.

A textil- és textilruházati iparban foglalkoztatottak

aránya az egész iparhoz viszonyítva 12,9%-ról 12,2%-ra csökkent, miközben a létszám 10%-kal, a budapesti üzemekben 40%-kal lett kevesebb. A fő célkitűzések azonban megvalósultak. 1970 és 1980 között a szintetikus

szálasanyagok felhasználása 16,4 ezer tonnáról 38,9 ezer tonnára – az összes szálasanyag-felhasználás 13,3%-áról 27,5%-ára – emelkedett. A természetes szálasanyagok felhasználása 10 év alatt gyakorlatilag nem változott (76,9 ezer tonnát tett ki), a cellulóz alapú mesterséges szálasanyagoké (ami főleg viszkóz volt) vaalmelyest csökkent (29,7 ezer tonnáról 26 ezer tonnára). Összességében e tíz év alatt évi 123 ezer tonnáról 141,8 ezer tonnára emelkedett a felhasználás, az emelkedés zömét a szintetikus szálasanyagok tették ki. Ehhez tartozik, hogy ebben az időszakban Lengyelországgal szálcsere-egyezményt kötöttünk, amelynek keretében lengyel poliészterszálakat és -fonalakat kaptunk, mi pedig a Magyar Viscosagyár által gyártott akrilszálakat szállítottunk Lengyelországnak. Ha az igényeknek mindkét oldalról nem is sikerült teljes mértékben eleget tenni, a hazai felhasználás alapja mégis ez lett. További tényező a Magyar Selyemipar Vállalatnál a szintetikus selyemfonalak, a kötőipari vállalatoknál az akrilfonalak terjedelmesítésének kapacitásbővítése volt.

A szövet- és egyéb kelmetermelés százalékos összetétele 1970 és 1980 között az alábbiak szerint változott:

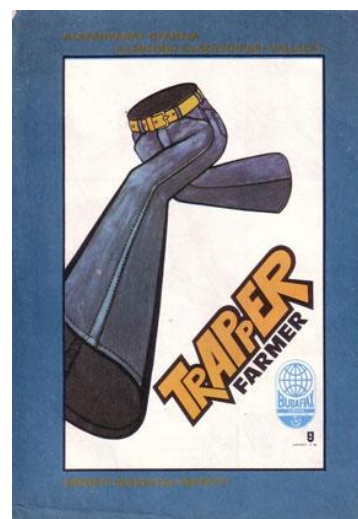
	1970	1980
Pamutszövet	59,8	53,5
Gyapjuszövet	7,6	6,9
Len- és kenderszövet	5,1	3,0
Selyemszövet	11,0	9,2
Kötöttáru	14,3	23,0
Nemszött kelme	2,2	4,4
Összesen	100,0	100,0

A kötöttáruk arányának növekedése a szövetekkel szemben megegyezett a világtendenciákkal és a rekonstrukció célkitűzésével egyaránt.

Figyelemre méltó a géppark változása a vizsgált időszakban (darabszámban):

	1970	1980
Pamutfonóorsók	686 728	595 916
Vigonyfonóorsók	11 204	4 100
Lenfonóorsók	15 994	10 006
Kenderfonóorsók	10 410	4 123
Jutafonóorsók	4 084	329
Fésűsgyapjú-fonóorsók	72 212	105 588

⁴ Az 1973-as olajválság vagy olajárrobbanás 1973. október 17-én kezdődő olajár-emelkedés volt: az addigi hordónkénti 3 dolláros olajár hirtelen 5 dollárra emelkedett, azaz egyik napról a másikra 70 százalékos áremelkedés következett be.

Budaflax
Trapper farmer reklám (1978)

Kártoltgyapjú-fonóorsók	43 374	22 768
<i>Végfonóorsók összesen</i>	844 166	744 730
Pamutszövőgépek	14 677	9 960
	1970	1980
Len-kenderipari szövőgépek	1 892	1 239
Zsákszövőgépek	445	317
Gyapjűszövőgépek	2 224	1 443
Selyemszövőgépek	2 851	2 271
<i>Szövőgépek összesen</i>	22 089	15 230
Durva osztású síkhurkológépek	36	58
Lánchurkoló- és raschel-gépek	188	383
Körhurkológépek	292	25
Nagy átmérőjű körkötőgépek	408	674
Harisnya-körkötőgépek	1 379	2 137
Automata síkkötőgépek	0	1 169
Automata kesztyűkötőgépek	0	269
<i>Kötőgépek összesen</i>	2 303	4 715

Az új, rövidített fonási eljárások, új technológiájú fonóorsók, továbbá a régiék selejtezése építkezések nélkül tette lehetővé, hogy a fonóorsók nagyarányú csökkenése mellett is növekedjék a fonaltermelés. A pamutiparban közel 100 ezerrel csökkent a fonóorsók száma, a pamutfonal-termelés mégsem változott, sőt, a fésült-pamutfonalak termelése 2600 tonnával emelkedett is. A gyapjúiparban a kártoltfonóorsók száma 20 600 darabbal csökkent, miközben a kártolfonalgyártás 2000, a fésültfonalgyártás 3800 tonnával emelkedett. A lenfonaltermelés szinten maradt, noha a fonóorsók száma 4000-rel csökkent. Hasonló tendencia mutatkozott a szövettermelésben is. A kisebb számú pamutszövőgépen 27 millió négyzetméterrel több szövet készült, a gyapjűszövet-termelés a kevesebb gép ellenére 3,6 millió négyzetméterrel emelkedett. A kötőiparban 1970-ben már egyetlen olyan gép sem működött a második világháború előtt a legkorszerűbbnek tartott finom, harisnyagyártásra szolgáló síkhurkológépek közül, termelésüket a sokkal termelékenyebb harisnya-körkötőgépek vették át, úgy, mint az egész világon. 1980-ra jóformán teljesen eltűntek a valamikor nagyjelentőségű körhurkológépek – ezeket jóval nagyobb teljesítményű nagy átmérőjű körkötőgépekkel helyettesítették.

Az 1960-as években először a győri Richards Finomposztógyár kezdte el szövőgépek helyett körkötőgépek alkalmazását. A rekonstrukció egyik célkitűzése volt, hogy a pamut-, a gyapjú- és a rövidáruipar a kislejtezett régi gépek helyett kötőgépeket állítson üzembe. 1980-ban a Pamutnyomóipari Vállalat 82, a Pamuttextilművek 3, a Kőbányai Textilművek 9, a Kenderfonógyár 37, a Richards Finomposztógyár 25, Magyar Posztógyár 4, a Lakástextil Vállalat 6, a Paszományárugyár 62, a Gardénia 45, a Lőrinci Szalag-

és Csipkegyár 48 lánchurkoló-, raschel- ill. körkötőgépet működtetett.

Átgondolt vidéki ipartelepítési politikával, a legkorszerűbb technika alkalmazásával és nem utolsósorban azzal, hogy a pamut-, gyapjú-, kender- és rövidáruipar nagyüzemi módon rendezkedett be a kötött kelmék gyártására, ezekben a gyárakban csökkenő létszám mellett sikerült építkezés nélkül a korszerű technika bevezetése és megfelelő átképzéssel a munkáslétszám biztosítása. Ugyanakkor a kötőiparban a fejlesztést vidéken létszámbővítéssel és új, korszerű gyárak építésével oldották meg. Ezek közül a nagyobbak: az önálló Halasi Kötöttárugyár, a Budapesti Finomkötöttárugyár keretében épült balassagyarmati. debreceni, mátészalkai gyár, a Budapesti Harisnyagyárhoz tartozó nagybányai, szeghalmi üzem, a Habselyem Kötöttárugyár beruházásában létesült kecskeméti, kazincbarcikai gyár; a Váci Kötöttárugyár Pásztón, a Hódmezővásárhelyi Dívatkötöttárugyár Fehérgyarmaton, Orosházán, Tiszlókon létesített ill. épített gyárat.

Az 1985. évi állapotot – a második világháború előtti adatokkal összehasonlítva – a következő adatok jellemzik:

	1938	1985
Pamutipar		
ipartelepek száma	119	60
foglalkoztatottak száma	32 022	35 360
1 telepre jutó létszám	269	589
Len-kenderipar		
ipartelepek száma	44	35
foglalkoztatottak száma	14 772	12 312
1 telepre jutó létszám	240	351
Gyapjúipar		
ipartelepek száma	50	35
foglalkoztatottak száma	11 272	22 421
1 telepre jutó létszám	225	640
Selyemipar		
ipartelepek száma	21	9
foglalkoztatottak száma	5094	5043
1 telepre jutó létszám	243	560
Rövidáruipar		
ipartelepek száma	40	19
foglalkoztatottak száma	2859	3464
1 telepre jutó létszám	71	182
Kötőipar		
ipartelepek száma	95	76
foglalkoztatottak száma	10 713	23 545
1 telepre jutó létszám	113	310
Ruhaipar		
ipartelepek száma	126	191
foglalkoztatottak száma	6258	36 110
1 telepre jutó létszám	50	189